

Metodický list

Vzdělávání a vzdělání

Tento metodický list vytvořila Bc. Martina Krošová.

Úvod do tématu obecně

Vzdělávání v naší společnosti

Když se řekne vzdělání, většina z nás si pravděpodobně představí školu, případně knihy. Vzdělání je v naší společnosti spojeno se vzděláváním v rámci povinné školní docházky. Naučit se číst, psát a počítat je bráno jako samozřejmost a čím dál více je kladen důraz na vzdělání sekundární a terciální. Získání kvalitního vzdělání je chápáno jako vstupenka na trh práce, a čím lepší škola a vyšší kvalifikace, tím snáze se mohou dostat do první řady. Stále tedy až na výjimky platí, že sice *bez práce nejsou koláče*, ale dalo by se dnes doplnit také, že *bez vzdělání není ani práce k mání*. V tomto metodickém listu se podíváme to, co dnes znamená vzdělání v české společnosti a jak souvisí školní docházka s trhem práce, nebo jaké jsou alternativy školy.

Historické souvislosti

Jak píše sociolog Anthony Giddens vzdělání bylo po dlouhý čas výsadou pouze malé skupiny bohatých a bylo spojeno převážně s náboženstvím. Jedinou gramotnou skupinou tak byli v řadě společností kněží, řeholníci a další náboženští představitelé, kteří využívali svoji znalost ke čtení a výkladu posvátných textů. K rozvoji gramotnosti přispěl podstatným dílem rozvoj knihtisku, ten byl vynalezen v Číně a poprvé použit Johannem Gutenbergem polovinou 15. století. Řada textů jako například zákony, dokumentace, zprávy, ročenky nebo administrativní texty začaly vycházet tiskem. S rostoucím užíváním psaných materiálů rostla i potřeba všeobecné gramotnosti. Postupně se tak objevuje vzdělávání ve školách, jako speciální vzdělávací instituci. Výuku dětí z bohatých rodin však nejčastěji obstarávali soukromí učitelé. Rozvoj školního vzdělávání souvisí s procesem industrializace a rozvojem měst, kdy rostoucí mobilita a různorodost povolání neumožňovala, aby se děti učily pracovním dovednostem od svých rodičů. V moderní společnosti se výuka nadále posouvá od učení praktických dovedností ke studiu obecných znalostí (Giddens 1999: 391–410). Vzdělání však samozřejmě neznamená pouze školní docházku. Poznávání světa patří k základním znakům lidství. Vývoj lidské civilizace je přímo spjat s organizací a využíváním vědění (Saková 2008:1).

Sociologie a vzdělávání

Vzdělávání je tématem sociologie od jejich počátků. Již jeden ze zakladatelů sociologie **August Comte** (1798–1857) kladl důraz na důležitost vzdělání pro jedince i společnost, v jeho podání je škola jakýmsi **chrámem** nové společnosti. Podle dalšího otce zakladatele, **Emila Durkheima** (1858–1917), má škola hrát jednotící úlohu ve společnosti tím, že předává jedinci hodnoty celé společnosti a učí ho loajalitu. Zároveň má však škola také funkci diferenační, protože připravuje jedince na jeho profesní i sociální místo ve společnosti. Školní systém učí například pravidelnému pracovnímu režimu, který je přípravou pro trh práce. Škola také zastává funkci iniciačního rituálu dospělosti. Nejtypičtějším příkladem je maturitní zkouška neboli zkouška dospělosti. **Karl Manheim** (1893–1947), tvrdí, že vzdělaná vrstva překonává omezenost jednotlivých tříd a vede společnost nadstranicky a nadtřídně.

Po celé 19. století a část století 20.ého má vysoké vzdělání pro své adepty přínos především v tom, že získají něco výjimečného, něco, co jiní nemají. Nejde tedy primárně o osvojení praktických dovedností vhodných pro výkon určitého povolání. Samotné vlastnictví diplomu zaručuje exkluzivní postavení ve společnosti, a to jak přístup k zaměstnání, tak například k výhodnému sňatku s urozenou nevěstou. **Max Weber** (1864–1920) srovnává tento typ vzdělání se vzděláním mandarinů ve staré Číně. Vzdělání zajišťovalo privilegované postavení ve společnosti, tedy i jistotu výdělku. Motivace pro studium s vidinou jistoty zaměstnání přetrvává dodnes, ale vzhledem ke zvyšujícímu se počtu vysokoškoláků v populaci, přestává tato výsada platit a je možné že do budoucna vymizí zcela (Saková 2008).

Vzdělanostní společnost

Smysl vzdělávání v naší společnosti se tedy proměňuje. Do poloviny 20. století působila škola jako chrám vědění dostupná jen hrstce vyvolených. Od 50. let 20. století se stává jakýmsi **výtahem**, díky němuž se širší vrstvy obyvatel mohou dostat o několik pater výš v sociální struktuře. Od konce 20. století dodnes již slouží škola spíše jako **pojišťovna**, která sice negarantuje jistý vzestup, ale slouží jako pojistka před sociálními riziky, které přináší proměna společnosti (Keller, Tvrdý 2008:13).

Současná společnost bývá označována jako **společnost vzdělanostní** či **společnost vzdělání** (z angličtiny *knowledge society*), někdy se užívá také pojem *znalostní společnost* či *společnost vědění*. Tento pojem je úzce

propojen se sociologickými teoriemi o přechodu od průmyslové společnosti ke společnosti postindustriální, tedy té dnešní. V současnosti je růst vzdělanosti chápán jako „lék na téměř všechny neduhy dnešní společnosti“ (Keller, Tvrdý 2008:13). **Jan Keller a Lubor Tvrdý** v knize *Vzdělanostní společnost?* (2008) rozebírají ideál a realitu tohoto pojetí vzdělání. „*Ekonomové si od dalšího vzestupu vzdělanosti slibují vyšší konkurenceschopnost země, sociologové v něm vidí účinný nástroj na řešení sociálních problémů, politologové zase nutný předpoklad pro rozvoj demokracie a občanské společnosti*“ (Keller, Tvrdý 2008:13). Jak však ukazují autoři na datech z Evropských zemí, vztah terciálního vzdělání není přímo úměrný ani míře zaměstnanosti ani produktivitě práce. Varují tedy před přílišným optimismem při spoléhání se na vzdělání jako všelék.

Sociologická reflexe vzdělávacího systému

Řada sociologů se staví ke způsobu vzdělávání v dnešní společnosti značně kriticky. Neznamená to, že by popírali smysl vzdělanosti a její důležitost pro společnost. Upozorňují však na to, že současný způsob vzdělávání s sebou nese řadu problémů. Jedním z nich je nerovnost, a to jak nerovnost genderová, tak nerovnost sociální. **Bernstein** (1924–2000) poukazuje na odlišné *komunikační kódy*, které používají děti z vyšších a nižších tříd. **Bowles** (1939) a **Gintis** (1940) ukazují, že všeobecná školní docházka nepomáhá k překonání ekonomické nerovnosti, protože pouze *reprodukuje nerovnosti* na pracovišti. **Bourdieu** (1930-2002) hovoří o kulturní reprodukci, kdy školy stejně jako další instituce přenášejí sociální a ekonomické *rozdíly* z generace na generaci (Giddens 1999). V českém prostředí jsou velmi častým příkladem takovéto reprodukce nerovnosti právě školy v sociálně vyloučených lokalitách. Řada výzkumů ukazuje, že žáci a žákyně navštěvující školy v sociálně vyloučených lokalitách má menší šanci dosáhnout vysokoškolského vzdělání a získat následně dobré zaměstnání (více viz např. Prokop 2015, Nekorjak, Suralová, Vomastková 2011).

Co tedy s tím? Zrušit školu? Nejradiálnější verzi kritiky školství představuje **Ivan Illich** (1926–2002) v knize *Odškolnění společnosti* (1973, česky 2001). Podle něj škola především plní funkci dozoru nad dětmi, rozdělení osob do jednotlivých typů zaměstnání a vštěpuje hodnoty a dovednosti, které daná společnost schvaluje. Illich kritizuje to, že školy svým důrazem na kázeň podporují v dětech „pasivní konzumaci a nutí je „znát své místo a klidně sedět“, školy podle něj nepodporují rovnost příležitostí, ani rozvoj individuální tvořivosti (Giddens 1999:400). V rozvinutých státech jsou vědomosti pokládány za jediný možný způsob přežití, ale zároveň za měnu, učení se stává zbožím, které může poskytovat pouze škola. (Illich 2001:95) Illich proto volá po zrušení monopolu školy. Zároveň navrhuje nové způsoby, jak se vzdělávat. Vzdělávání by nemělo začínat a končit branou školy, ale

mělo by se stát celoživotním procesem dostupným všem. Lidé by se měli učit od sebe navzájem, především podle svých zájmů.

„Většina lidí se nejvíce naučí tehdy, když dělají to, co jim působí potěšení, většina lidí je zvědavá a snaží se ve všech svých zkušenostech najít smysl, většina lidí není otupená nehumánní prací nebo zpitomělá zeškolněním, je schopna přímého, osobního styku s ostatními lidmi“ (Illich 2001: 105).

Dlužno dodat, že Illich vydal svou knihu v 70. letech a od jeho časů se již mnohé změnilo. Internet plní funkci vzdělávacích sítí přístupnou všem. Není však stále zcela jasné, jak by se mohla Illichova školní revoluce reálně uskutečnit. Avšak metoda *unschooling*, kterou již praktikují i někteří rodiče u nás, může být jednou z možností. I ta má své zastánce a odpůrce, blíže se na ní podíváme v praktickém cvičení.

Praktické cvičení:

Zrušme školu?! Cvičení pro odvážné učitele aneb škola bez školy

Cíle:

- Studující se zamyslí nad úlohou školy ve společnosti
- Studující se seznámí s argumenty pro a proti domácímu vzdělávání
- Studující trénují diskuzí, trénují umění naslouchat, formulovat argumenty, obhájit svůj postoj, učí se vymýšlet argumenty i pro stanoviska, která osobně nezastávají
- Seznámí se s pojmem *unschooling* a *homeschooling* a kriticky zhodnotí jeho klady a zápory

1. Úvod do tématu v příkladu

Ač se Illichův text může zdát mírně utopický, i v naší zemi se v posledních letech stále častěji objevuje téma *unschoolingu* – neboli odškolnění. Může se tak stát, že se současní studenti a studentky, dříve či později, potkají s někým, kdo nechodil do školy. Znamená to, že je hloupější? Můžeme mu závidět, protože nikdy nedělal domácí úkoly, nebo naopak ho litovat, protože je pro něj domov školou a nemůže z ní nikdy utéct? Cíle aktivity není odsoudit tradiční způsob školství či diskvalifikovat hodnotu vzdělávání, ale naopak zamyslet se nad hodnotou vzdělání, možnými přístupy ke vzdělávání a dnešní úlohou školy. Studující se seznámí a pojmy. A zároveň se naučí argumentovat a obhájit svůj názor v diskuzi.

Pojmy:

Vzdělání = soubor znalostí, které získáváme během života, skrze proces vzdělávání, výuku a studium

Vzdělávání = proces osvojování znalostí a postojů, získávání vzdělání

Unschooling = je způsob vzdělávání, který stojí v opozici klasickému školství. Tento vzdělávací směr předpokládá, že lidé jsou přirozeně zvědaví, mají touhu se učit a poznávat a nejlepší cestou je interakce s okolním světem, hrou či diskuzí. Nepotřebuje ta předem dané osnovy nebo systém známkování. Do češtiny se termín překládá někdy jako *svobodné učení*.

Homeschooling = česky domácí vzdělávání, je alternativní forma výuky, která probíhá mimo instituci školy a realizuje ji zpravidla jeden z rodičů. Na rozdíl od unschoolingu se drží osnov a běžného stylu výuky. Stoupenci domácího vzdělávání vyzdvihují individuální přístup a tempo pro dítě, odpůrci naopak upozorňují na možné nedostatky v socializaci dítěte. U nás je tento styl výuky povolen pouze na prvním stupni školy. Druhý stupeň je ve fázi „ověřování“. (Více například [zde](#) nebo na webu [MŠMT](#).)

2. Aktivity¹

Aktivita A: Evokace: Společnost bez školy (5 minut)

Stručný popis aktivity

Cílem první aktivity je vtáhnout studenty do tématu vzdělání a vzdělávání. Dle časových možností a celkového naladění třídy lze zvolit jednu z 3. variant:

- a) Pustíme videoklip² [Pink Floyd: We don't need no education](#) (3 min) a následně necháme studující ve dvojicích prodiskutovat otázku v závěru videa: Proč (ne)potřebujeme vzdělávání, abychom zachránili svět/udělali něco pro svět? (2 min)

Poznámka: Upozornit na rozdíl mezi vzděláváním (education) a vzděláním (knowledge)

- b) Volné psaní³ na téma: Společnost bez školy – Jaké by to bylo, kdyby neexistovala škola

¹ Cvičení jsou vytvořena na základě metodiky kritického myšlení, který u nás zprostředkovává vyučujícím například organizace Na Zemi. Více o metodice lze nalézt přímo na stránkách programu [Čtením a psaním ke kritickému myšlení](#), nebo na webu [NaZemi](#).

²² Pozor, jedná se o specifický klip pod tímto odkazem <https://www.youtube.com/watch?v=yj3dlo8PDjs>, nejde jen o jakýkoliv klip k této skladbě.

³ Popis metody volného psaní

- c) Vyzveme studující, aby napsali ve dvojicích 10 důvodů proč zrušit školu, myšleno školu jako instituci (nejen důvody pro jednotlivce ale pro celou společnost)

U každé z možností následně zapíšeme návrhy na tabuli. Návrhy nijak nekomentujeme, vrátíme se k nim později. V případě nejasností požádáme studující o vysvětlení.

Aktivita B: Čtení textů a diskuze (20–30 min)

Stručný popis aktivity

- 1) Rozložíme na lavici tři druhy textů a poprosíme studující, aby si jeden vybrali a pozorně přečetli⁴ (viz příloha). Na každého by měl vyjít právě jeden text. (5 min) (V případě, že máme dostatek času, mohou všichni studující přečíst všechny texty, nebo texty ve zkrácené verzi).
- 2) **Názorová škála:** Vytvoříme ve třídě pomyslnou osu a zeptáme se: ***Měla by se zcela zrušit škola?***
Na jedné straně osy je: zcela souhlasím a na druhé zcela nesouhlasím. Studující se rozmístí na ose podle svého uvážení. Zeptáme se na několik názorů z různých míst.
- 3) Následně utvoří studující dvě skupiny podle toho, kdo je spíše pro zrušení a kdo je spíše proti.
- 4) Každá skupina má několik minut diskuzi argumentů pro a proti.
- 5) Prohodíme skupiny – každá skupina bude hájit opačný „tábor“. Na dohodnutí mají pouze 1 min.
- 6) Moderujeme diskuzi podle daných pravidel
 - a. Jedna strana pronese jeden argument
 - b. Strany se pravidelně střídají po jednom argumentu
 - c. Před uvedením vlastního argumentu každý řečník ověří porozumění argumentu. Např.: „Říkáš, že.....(shrnutí argumentu)“ ale/když zohledníme... a přidá svůj argument.

⁴ Čtení, máme-li dostatek času, abychom aktivitě věnovali celou hodinu, můžeme ke čtení zadat nějaké další úkoly, například:

INSERT: Studující si při čtení dělají na okraj textu poznámky: (+) = nová a důvěryhodná informace, (-) = nesouhlasím nebo rozpor uvnitř textu, (?) = mám k tomu otázku, matoucí informace, nebo chci se dozvědět více (✓) = informace potvrzující to, co již vím

Po přečtení textu studující porovnají své znaménka ve dvojicích. Vyzveme ke sdílení otázek (?) či rozporů a nejasností (-). Více o metodě například [zde](#), podrobně [tady](#) a [zde](#) se zkušenostmi pedagogů.

PODVOJNÝ DENÍK: Čtenáři si rozdělí stránku na polovinu. Na levou stránku zaznamenají citáty, které je v textu zaujali, a na pravou stránku si k citátu napíší poznámku, proč je zaujal, případně otázku.

Následně sdílí svoje citáty ve dvojicích či menších skupinkách.

- d. Měla by se v argumentech vystřídat celá skupina, pokud to čas dovolí. Případně pokračujeme do vyčerpání času/argumentů jedné strany
- e. Na závěr jeden studující z každé skupiny shrne závěrečné stanovisko.

Aktivita C: Reflexe: (5 min)

Na závěr se vrátíme k návrhům na tabuli. Podíváme se, zda jsme během diskuze zmínili všechny relevantní argumenty, pokud ne, můžeme je nyní prodiskutovat. Nakonec společně na tabuli, nebo každý zvlášť si vytvoří T – graf s hlavními argumenty pro a proti. Jako úkol na doma lze zadat argumentační esej na téma výroku: *Česká republika by měla povolit domácí vzdělávání na všech stupních školství*. Nebo úvahu na téma: *Co by se stalo/jak by to vypadalo, kdybychom zrušili školu?*

Shrnutí aktivit: Zrušme školu!? Aneb praktické cvičení pro odvážné učitele

Aktivita A – evokace: videoklip a zamyšlení nad společností bez škol

Aktivita B – uvědomění: čtení textů a moderovaná diskuze

Aktivita C – reflexe: T-graf: zrušit školu ano/ ne a proč?

Co by se měli studující naučit?

Aktivity mají vést k uvědomění si proměny významu vzdělání v naší společnosti. Studující si osvojí pojem *unschooling* (odškolnění) a *homeschooling* (domácí vzdělávání) a dokáží pojmenovat jejich klady a zápory. Zamyslí se nad proměnou smyslu vzdělání v historických souvislostech. Vyučující upozorní na to, že zatímco dříve bylo vzdělání luxusním zbožím zajišťující plat i postavení, dnes je spíše pojistkou na stále se měnícím pracovním trhu. Mění se jak forma, tak obsah vzdělání, například vzhledem k vzrůstajícímu vlivu nových technologií. Studující by se měli seznámit s některými připomínkami sociologů ke školství. Podstatnou částí cvičení je moderovaná diskuze, ve které si studenti a studentky vyzkouší hledat argumenty pro názor, se kterým zcela nesouhlasí, a zároveň aktivně naslouchat protistraně a reagovat na argumenty.

Příklad T-grafu:

Měla by se zrušit škola?

PRO	PROTI
<ul style="list-style-type: none">- Škola je stres- Škola reprodukuje nerovnosti- Reprodukce nerovností na pracovním trhu- Škola ničí individualitu dětí- Konzumace vědomostí- Zabíjí touhu poznávat- ...- ...	<ul style="list-style-type: none">- Velká zodpovědnost pro rodiče- Ve skutečnosti neodstraňuje nerovnosti- Příprava na trh práce- Rodiče nemají čas chodit do práce- Složitá kontrola, zda se děti něco naučili- Sociální izolace- ...

3. Přílohy

Příloha A: Text 1

Tomáš Feřtek: Škola je poslední místo, kde ještě potkáme všechny bez rozdílu

9. 2. 2015

Školy mají namále, ale čas na jejich zrušení nenastal

Školy na začátku 21. století jsou vystaveny nejen ztrátě vzdělávacího monopolu a vlivu, ale i novým požadavkům státu a pedagogických odborníků, a ještě rozmanitějším požadavkům rodičů. Už dávno nevyučuje jen škola. Svět za jejími dveřmi je jí silným konkurentem a rozhodně to neplatí jen o České republice. Informace jsou dostupné všude a prakticky pro každého.

Existují on-line kurzy vykládající učivo od základní po vysokou školu. Mimo školu je navíc mnohem snazší získat ony *soft skills* (měkké dovednosti) tolik žádané zaměstnavateli. Postarat se o sebe, spolupracovat se skupinou různě starých kamarádů, zkoumat hmatatelný svět kolem sebe – to všechno se přece většina dětí dnes naučí lépe ve skautu než ve škole. Ochotu překonávat překážky, pracovat s vysokým nasazením a mírou oběti, to je zase dovednost, k níž lze asi dítě dovést mnohem snáz ve sportovním oddíle. Jazyk se rychleji a lépe naučíte při pobytu v cizině, nebo když titulujete s kamarády filmy a seriály.

Tak by se dalo pokračovat u dalších znalostí a dovedností, o nichž jsme se ještě nedávno domnívali, že při jejich získávání je škola nenahraditelná. Tyto změny kladou zásadní otázku: Jsou, nebo nejsou školy potřeba? Není to už přežilá organizační forma, kterou vytěsňují jiné instituce? Nepřesunou se školy kamsi na okraj běžného života? Existuje dlouholetá idea *unschoolingu*, odškolení, která říká, že školy jen zabíjejí originalitu osobnosti, myšlení,

přirozenou odvahu a touhu poznávat. Zní to přesvědčivě, jenže instituce, které by měly školy nahradit, mají vždy svá podstatná *ale*.

Spolupráci a odolnosti se opravdu lépe naučíte v oddíle než ve škole, ale do oddílu nikdy nechodí všechny děti. A pokud ho uděláte povinný, dostane stejně nepopulární punc jako škola a dojde v něm ke stejnému rozmělnění získávaných dovedností. Při překládání titulků pro filmy se opravdu rychleji naučíte jazyk, ale můžete to dělat až s jistou elementární znalostí. Kde ji získáte a kdo vám řekne, jestli postupujete správně?

Obecně se tyto námitky dají shrnout do jediné. Ve chvíli, kdy bychom školu jako instituci zrušili, bude o osudu dětí rozhodovat stoprocentně rodinné prostředí a jen posílíme selekci. Motivovaní a vzdělaní rodiče by do svých dětí investovali soustředěněji a více, ti druzí by nechali své děti pravděpodobně napospas televizi a nicnedělání, protože se sami ve vzdělávacích nabídkách těžko orientují a jsou zaměstnání existenčními starostmi.

Problém by nebyl ani tak v tom, že by takové děti nechodily do školy, ale že by zůstaly samy, oddělené od vrstevníků, od podnětného prostředí ve škole nebo mimo školu a bez dospělého na dosah, kterého je možné požádat o pomoc. Škola totiž plní jeden těžko nahraditelný úkol: spojuje společnost bez ohledu na sociální rozdíly a tato její funkce je pro budoucnost klíčová.

Nemění se totiž jen škola, ale i podoba práce, pracovních kariér a rodin. Mnoho dětí žije jen s jedním z rodičů, v nejrůznějších překvapivých modelech a rodičovsko-nerodičovských kombinacích. Sociální svět se rozpadá na „rezervace“ a „kmeny“ a překonávat bariéry dnes není o nic snazší než v silně stratifikované společnosti 19. století. Jen se ony bariéry vyskytují jinde, mají jinou podobu a nesouvisí tak silně s hierarchickými strukturami. V současném světě je obtížné získat bezprostřední sociální zkušenost z jiné společenské vrstvy. Na dvorku si už děti nehrají a kroužky i oddíly jsou často sociálně vyhraněné. Na tenise nebo ve skautu ty skutečně chudé nepotkáte.

Onen informačně decentralizovaný a zdánlivě „sociálně“ propojený svět často vytváří intelektuální a sociální ghetta. Pocházíte-li alespoň z relativně bohaté rodiny, můžete velmi snadno absolvovat „elitní“ vzdělávací dráhu od školky s výukou angličtiny přes soukromou základní školu, internátní *boarding* gymnázium, Oxford a přistát na místě v globální firmě. Fakticky nikdy se nepotkáte s lidmi mimo vaši kastu, s těmi, o nichž budete rozhodovat. Nepoznáte jiné životní a rodinné modely, postoje a názory.

Převzato a zkráceno z webu [EDUin](#).

Text vyšel původně na webu Týdeníku Respekt [ZDE](#).

Příloha B: Text 2

Kristýna Hrubanová: Hej, Seane, nezacláněj!

6. 2. 2016

Asi v 9.18 přicházím do školy. Vstupní chodba i další místnosti jsou plné pobíhajících lidí, někteří popíjejí čaj a diskutují, na první pohled jde těžko rozlišit, kdo je student, učitel nebo kdoví kdo ještě. Demokratická škola Sands v anglickém městečku Ashburton se otevírá v 9.15, dopolední výuka začíná v 9.45. To je prý tak akorát ten správný čas. I podle výzkumů prý teenageři začínají fungovat kolem desáté, říká mi Donald, něco jako manažer školy.

V kanceláři, kam mají všichni studenti volný přístup, se seznamuji se Seanem, jedním z učitelů a zakladatelů školy. Náš rozhovor na chvíli přeruší jedna ze studentek. Na uvítanou hlásí: „Hej, Seane, nezacláněj!“ A pak chvíli vtipkují o tom, že se jí vždycky plete do cesty. Takhle nějak vypadá první školní půlhodina 65 studentů, kteří na Sands momentálně chodí. Je to jedna z mála škol na světě, která byla založena a je řízena společně studenty a „dospělými“.

Kolem desáté absolvuji prohlídku školy s Finnem a Mayou, ti mi ukazují všechny třídy a další zákoutí, kuchyni, zahradu, dílnu, laboratoř, ateliér, U-rampu... Pak stíhám ještě kousek Seanovy dopolední hodiny historie. Právě se řeší otázka, co všechno ovlivnilo to, že se v Evropě ve středověku rozšířila gramotnost a že to pravděpodobně nebylo jen díky Gutenbergovi a jeho knihtisku.

Oběd. Ve škole se každý den vaří vegetariánský oběd, v kuchyni se střídají zaměstnanci, rodiče, kteří si tak mohou odpracovat část školného, někdy vypomáhají i studenti. Po obědě společný úklid.

Po workshopu se ocitám na hodině matematiky. Učitel Nathan mě upozorňuje, že to vlastně nebude moc výuka, protože studenti se věnují přípravě na zkoušky GCSE (taková povedenější podoba státní maturity). Pracují individuálně, Nathan mezi nimi krouží, energicky vysvětluje, co je

třeba, občas zadrnká na kytaru, která se povaluje na stole, nebo zaloví v balíčku chipsů, které se na stole povalují taky. Někdo sedí na zemi, někdo u stolu, další na stole. Za chvíli drnká na kytaru jeden z kluků, který ji pak používá jako podložku a dál něco počítá. Asi v půlce hodiny se ve dveřích objevuje slečna s provinilým výrazem, prý se trochu zapomněla na výtvarce. Nathan se s ní bleskurychle domlouvá, že si hodinu nahradí někdy v průběhu týdne a ona běží zpět dodělat, co právě tvořila. Mezitím někteří ze studentů odcházejí. Asi mají hotovo.

Školní den se pomalu chýlí ke konci, v 16.00 následuje „useful work“ neboli úklid školy. V průběhu uklízení se ke mně přimotá asi dvanáctiletý kluk s dotazem, jestli jsem „ta z České republiky“. Říkám, že jo, a on mi na to začne povídat o babičce z Československa, během války ji poslali do Anglie. Pak mluvíme o tom, jak se Československo rozdělilo, že to vlastně rozhodli politici... Načež prohlásí: „Hm, demokracie je skvělá, jen trochu záleží na tom, kdo je u moci.“ A pak začne s ostatními během rovnání židlí diskutovat o tom, že Davida Camerona volilo jen 25 procent lidí, a o výhodách a nevýhodách poměrného volebního systému...

Převzato a zkráceno z webu [Týdeníku Respekt](#)

Příloha C: Text 3

Kateřina Jonášová: Škola bez školy

11. 9. 2011

Osmiletá Linda z Bučovic na Brněnsku připomíná oživlou Pipi Dlouhou punčochu. Ráno vyskočí z postele, popovídá si s kočkou a posnídá vestoje vlastnoručně namíchanou kaši. Pak se vrhne do zahrady prozkoumat mrtvou včelu, došít panenku, nasbírat kameny, které bude odpoledne s maminkou určovat. Pro dnešek má v plánu dopsat pohádku pro mladšího bratra, aby mu ji mohla před usnutím přečíst, a naučit se uplácet z hlíny hrnek na čaj. Do jejího života škola nezasahuje. Nezná hodiny matematiky, učebnice, žákovskou knížku, známky ani testy.

Lindini rodiče se totiž rozhodli pro výchovnou cestu, s níž se seznámili při pobytu v Anglii a které se říká odškolení čili unschooling. Její podstatou je, zjednodušeně řečeno, že děti se nejlépe učí samy a škola jim to jen komplikuje. Motivací k volbě unschoolingu bývá stejně jako u všech forem domácí školy snaha ochránit dítě od rizik školní instituce – stresu, zbytečného biflování, šikany. Je ale ještě radikálnější než běžné domácí vyučování. Nic jako vyučování totiž neuznává, děti se učí prostřednictvím životní zkušenosti, hraní her, při domácích pracích, rozhovorech s ostatními. Je to do jisté míry protipól dnes převažující výchovy, kdy mají děti den napěchovaný strukturou školních povinností, kroužků, procvičování a psaní úkolů. Právě nestrukturovaný čas dá ale dětem možnost rozvíjet představivost, tvořivost i nezávislost, realizovat svůj vnitřně nastavený jedinečný vývojový program.

V běžné domácí škole by Lindu její maminka vyučovala třeba za stolem v kuchyni podle učebnic a podle osnov a její dcera-žákyně by zřejmě také věděla, do které třídy zrovna chodí. Takhle si Linda učení a odpočinek ordinuje sama, experimentuje, ptá se na to, co ji zajímá, bez ohledu na to, jaký je zrovna den nebo hodina. Stejně jako všechny doma vzdělávané děti musí i ona jednou za půl roku absolvovat povinné přezkoušení ve škole, kde je hlášena. Obvykle přezkoušení proběhne formou testu ze všech předmětů.

Přesto tuto radikální formu domácího vzdělávání v českých rodinách provozují většinou jen v první a druhé třídě. Počátkem třetí třídy rodiče podle paní Kapicové většinou znervózní množstvím znalostí požadovaných při přezkoušení a začnou tento přístup kombinovat s jinými metodami. To zřejmě čeká i Lindu a nejpozději v šesté třídě půjde docela normálně do školy, protože delší domácí vzdělávání český systém zatím neumožňuje. Že děti školu nepotřebují, ale není myšlenka ani tak výstřední, ani tak nová, jak by se na první pohled zdálo.

Asi první odškolněné dítě na světě byl Emile z románu Jeana-Jacquesa Rousseaua, malý chlapec, který v rámci přirozené výchovy pozoruje, jak rostou fazole, a když rozbije okno, zjistí, že mu je pak zima. U nás byl význačným propagátorem svobodnějšího učení Josef Úlehla. Zavádí besedy s dětmi, ruší osnovy a rozvrhy hodin. Učení probíhá prostřednictvím experimentů a samostatné práce.

Ovšem skuteční bořitelé škol přicházejí na scénu v šedesátých a sedmdesátých letech. Jejich biblí je kniha *Odškolnění společnosti* katolického kněze židovského původu a anarchisty Ivana Illicha, v níž píše, že univerzální institucionalizované vzdělání není z principu možné. Školy jako ideologické nástroje politické garnitury doporučuje zcela zrušit. Paralelně se rozvíjí radikální antipedagogika, která se staví proti výchovné manipulaci s dětmi. John Holt je duchovním otcem domácí školy a autorem teorie unschoolingu. Současný vzdělávací systém je podle něj nejpevnější základnou moderního otrokářství, v němž se většina lidí necítí být lidskými bytostmi, ale pouhými konzumenty nebo producenty zboží, informací a citů. Ne že by rodiče, kteří provozují unschooling, viděli všechno tak radikálně a chtěli zapalovat školy. Tyto myšlenky je ale ovlivňují.

U nás je podobných rodin jen zlomek, celosvětově to však zase tak málo není. Dle odhadů americké Asociace pro právní obranu domácího vyučování (HSDLA) je z 56 milionů amerických dětí školou povinných v domácím vzdělávání 1,5 milionu, přičemž minimálně 100 000 rodin praktikuje unschooling a jejich počet narůstá.

Také Barbara Hansen Čechová, šéfredaktorka časopisu *Rodina a škola*, je k odškolnění kritická. Odpor proti škole ještě sám o sobě nestačí, aby se děti vzdělávaly lépe. „Pokud jsou rodiče sami vzdělaní a mají odpovídající socioekonomické podmínky, může dítě dosáhnout dobrých výsledků. Provázet dítě jeho objevováním světa je ale obtížnější, než se zdá.“ Psycholožka Jana Nováčková respektuje domácí školu jakéhokoli typu jako součást vzdělávacího systému, nicméně si myslí, že pro dítě je skupina jiných dětí důležitá. A škola funguje kromě jiného jako společenské pojítko,

místo, kde se děti setkávají ke společným prožitkům a učí se poznávat druhé v jejich různorodosti.

Převzato a zkráceno z webu [Týdeníku Respekt](#).

Závěr:

Praktické cvičení se zabývá rolí vzdělání v naší společnosti a různými proudy jeho kritiky. Vzděláním v rozvojových zemích se zabývá například aktivity v knize *Přihlížet, nebo jednat? Programy globálního rozvojového vzdělávání pro žáky SŠ* (2014) od organizace ARPOK. Genderové nerovnosti ve škole se věnuje pedagožka Anny Babanové, která na svém [webu](#) nabízí řadu vzdělávacích [materiálů](#) a konkrétních aktivit do výuky.

Použitá literatura:

Bourdieu, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum

Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo

Illich, I. 2001. *Odškolnění společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství

Keller, J., L. Tvrdý. 2008. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství

Kolesárová-Saková, K. 2008. *Vzdělanostní společnost*. Insoma. Dostupné z: http://www.insoma.cz/fin_2.pdf

Prokop, D. 2015. *Sociolog: Systém produkuje nerovnosti. Školka se krátkodobě nevyplatí*. Idnes.cz. Online dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/rozhovor-se-sociologem-prokopem-d4e-/domaci.aspx?c=A150410_142519_domaci_zt

Nekorjak, M., Souralová, A. & Vomastková, K., 2011. *Uváznutí v marginalitě : vzdělávací trh , „ romské školy " a reprodukce sociálně prostorových nerovností* . Sociologický časopis, pp.657–680. Online dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/d5584d9fa64d97a2eb797f12e6897e3bbb28a041_Nekorjak%20soccas2011-4.pdf

Doporučená literatura:

Čáp, P., F. Hotový a kol. 2014. *Přihlížet, nebo jednat? Programy globálního rozvojového vzdělávání pro žáky SŠ*. Olomouc: Arpok

Kašparová, I. *How to educate czech children: social network as a space of parental ethnotheories negotiation*

Kašparová, I. 2015. *The Right to be Included: Homeschoolers Combat the Structural Discrimination Embodied in Their Lawful Protection in the Czech Republic*. International Electronic Journal of Elementary Education, roč. 8, č. 1, s. 629-642.

Kašparová, I. 2015. *Homeschooling, Freedom and Control in Czech Education. Global Dialogue, University of Berkeley: International Sociological Association, , roč. 5, č. 3, s. 31-32.*

Smetáčková, I. 2007. *Příručka pro genderové citlivé vedení škol*. Praha: Otevřená společnost.

